

Проф. др ПАВЛЕ С. РАДУСИНОВИЋ

РИЈЕЧ О СУДБИНИ НАЈМЛАЂИХ У ГОЛООТОЧКОМ ВРЕМЕНУ

Сваком мислећем човјеку ове напаћене земље, и не само ње, не само до јуче, пружена је огромна жива и непосредна аргументација за сериозну и дубоко потресну спознају о једном од најтрагичнијих периода у нашој новијој и свеукупној историји. Из десетина хиљада написаних страница сазнала се истина о нечувеним грозотама Голог отока, тј. о свим бројним казаматима и логорима голооточког времена. Шира јавност је напросто трауматизирана објелодањивањем једне дуго и перфидно скриване злочиначке националне срамоте, чији су креатори, попут свих инквизитора, бездушно заслијепљени и успокојени, вјеровали у смисао тајне свога злочиначкога подвига. Као заклетни чланови тајнога клана самовоље и свемоћи, на све могуће начине су настојали да оправдају Брозово, своје и својих сарадника недјело. Довијали су се, измишљали и подметали неодрживе "чињенице" и гледишта. За разлику од Раскољникова, који је о свом злочину рекао: "Зар сам ја убио бабу? Ја сам убио себе а не старицу", нико од наших Раскољникова овако нешто или томе слично није рекао. Чак ни они који су првим групама затвореника на Голом отоку, знајући да се међу њима налазе њихови већ припремљени или убачени батинаши и костоломци, први дивљачки изrekli Брозов крвави налог да "удбисти униште информбировце", и то тако што ће их натјерати да "једни друге једу". И били су изричитии - недвојбено су казали: "свима непокорнима остаће кости на овом пустом острву".

Тако је и започело. На првом кораку крвавог пира, разбојнички је, свима за опомену, линчован проф. др Блажо Раичевић. Добро припремљени убилачки млин, уз жестоке отпоре, почео је да исписује странице једне од најперфиднијих геноцидних трагедија у нашој историји. Градитељ млина, Јосип Броз, од самог почетка је могао бити задово-

љан пуном ревношћу својих сарадника млинара, који су били гаранција да ће ту морати бити "самљевено" све што се буде одупирало његовој самовољи. Тако су се опака времена, сасвим оправдано названа голооточка времена - времена терора и страховладе, заклатила између брионске деспотије и хедоније и голооточког пакла. Била је то султанијада Брозовог типа.

За све самодршце и диктаторе, једна од главних порука историје, коју је прије готово два миленијума изрекао римски историчар Тацит Публије Корнелије, најобичнија је јалова фраза. А та порука гласи: "Главни задатак историје је да врлине не буду заборављене, а да зле ријечи и рђава дјела страхују од срамоте код потомака". За нашег самодршца таквих и њима сличних порука је било у народу и на дохват руке - код Његоша, Вука, Марка Миљанова. Међутим, нико не памти да је било у којој прилици навео неку њихову мисао. Јер, да их је читао, или, госпде помози, прочитао, он се у много чему не би понашао као особа туђа неким темељним вриједностима наше народне баштине. Дубље познавање и поштовање тих вриједности засигурно би смањило познате расколе с краја 1941. и почетка 1942. године, те сљедствено и монструозне обрачуне у голооточком времену. И, најзад, што је најбитније, оно би сваког промишљеног и одговорног државника на нашем тлу одвратило од олаког улажења у конфликт са Совјетским Савезом, дакле са нашом братском Русијом и уједно са Словенством. Јер, само је самољубиви и у својој прагми кратковиди и безобзирни државник, само три године након тријумфалног пада Берлина, могао завести ратом намучену јужнословенску земљу у отворени сукоб са главним носиоцем побједе над фашизмом - са Совјетским Савезом. Само је Јосип Броз, у условима глобалне поларизације Исток - Запад, могао из свога тада природног мјеста на Истоку, дакле превасходно из свијета традиционаног словенског заједништва, да поведе јужнословенски брод у подлу колаборацију са Западом и у естрадну авантуру са тзв. несврстаним свијетом. Он и само он је у вријеме поратне политичке, војне и економске интеграције западних земаља под вођством САД, на коју је посве логично свијет источних земаља одговорио својом хомогенизацијом - Информбироом септембра 1947, СЕВ-ом јануара 1949. и Варшавским пактом маја 1955. године, могао приклањањем и слугарењем Западу да се на већ познати начин поигра интересима ове наше намучене отаџбине. Да, могао је "велики мајстор естраде", припремивши југословенски брод за велики слом, који сада крваво плаћамо.

Броз се ни најмање није обазирао на величину стравичне жртве тако огромног мноштва бираних патриота, поглавито Срба и Црногораца, који су се по природном реду ствари, дакле захтјевом властите историјске самосвијести, упорно залагали за братску и у тек минулом рату заједничком крвљу цементирану сарадњу са руским и другим на-

родима из заједнице источних земаља. Броз је, наине, аналогно чињеници да је одбацио позив за учешће на засједању Информбироа у Букурешту, чиме је практично анулирао принцип важећег и усвојеног демократског централизма, једновремено и у партији којој је био на челу, тај принцип преко ноћи драстично поништио. Људи су се заправо по статутарном партијском и грађанском уставном праву најприје слободно изјашњавали о питањима Резолуције Информбироа нарочито не слутећи да ће сви, на десетине и десетине хиљада, те убрзо око 280.000 (од тадашњих око 450.000 чланова Партије) бити похапшено, изложено прогонима и искључено из Партије. Броз је затим убрзо промијенио и име партији, учинивши је тако још више супротстављеном свима другим партијама и још јаче учврстивши своју аутократску власт. Зато није било случајно то што је у Резолуцији апострофирано мишљење да се у Комунистичкој партији Југославије "не може трпјети тако срамотан, потпуно турски терористички режим. Интереси самога постојања и развоја КПЈ захтијевају да се таквом режиму учини крај". Заправо, већ припремљени механизам УДБ-е и КОСА ставио се изнад Партије и свих других организација, тако да је преко њих Броз заиста могао бити апсолутни господар живота и смрти људи.

За многе искрене патриоте, људе демократског и слободарског духа, одиста је било необјашњиво зашто делегација КПЈ није учествовала у раду Информбироа у Букурешту. То, као и друга питања постављана су са два полазишта: патриотског и доктринарног. У првом се огледало дубоко и првенствено за Црну Гору и Србију судбоносно историјско и традиционално пријатељство са Русијом, а у другом од комунистичког покрета неодвојива атрибуција интернационализма. Оба полазишта значила су најбитније мотивационе компоненте народнослободилачке борбе у Другом свјетском рату. Као такве их је Јосип Броз са својом врхушком морао испоштовати 1948. године. У противном, катастрофалне посљедице по Југославију су биле неминовне. Самовољним издвајањем КПЈ од КПСС и свих осталих комунистичких партија у свијету које су осудиле цјепачке, националистичке и ревизионистичке ставове Јосипа Броза и његове врхушке, Југославија се најприје прикривено, а затим све отвореније приклањала и приклонила Западу.

Пракса је убрзо показала све штетне и тешке посљедице које је такво одређење условило. Прије свега "остаће незапамћено у аналима законитости да је у току 1949. године" према наводима органа гоњења (по њиховом изокренутом и неоснованом критеријуму; иначе, у основи по свом гарантованом праву слободног политичког изјашњавања и одређења, сви су били невини - подвукао П.Р.) било 47% невиних ухапшених људи. "Овај податак најбоље говори о људима и времену у којем је, како је речено - страх висео у ваздуху" (Р. Лубурић).

Познато је да су робови старе Грчке обављали најтеже физичке радове, али су ипак имали своје заштитнике. Законодавац Солон је у Атини 694. године прије наше ере укинуо ропство због дуга. Ми Солона нијесмо имали - да укине ропство на Голом отоку, које су властодршци увели не због неподмирених дугова, већ због једне или двије обичне ријечи.

Чињеница је да партизани заробљене Њемце нијесу тукли, нити их проводили "кроз строј", кроз крваву "шибу". Испало је да су фашисти у рукама наше народне власти боље прошли него најугледнији патриоти који су се борили за истинску народну и демократску власт.

Зна се чак и то како су мајке Црногорке оптуживале своје синове да су информбировци. Наиме, генерал Радојица Ненезић свједочи да је у Ниш долазила хрпа пријава против официра из Црне Горе - међу којима и пријаве мајки. Ненезић је затражио да се позову те мајке, да се суоче са синовима. Позване су и дошле из Црне Горе у Ниш. Двије мајке сједјеле су и чекале у генераловој канцеларији. Дођоше њихови синови - два потпуковника. Синови, изненађени, помислише да су мајке дошле да их посјете и донесу дарове. Суочење је почело. Настаде пакао. Један од синова прокле мајчино млијеко, а мајка уплакана и болом покошена једва проговори: "Натјерали су нас да ово потпишемо".

Надаље, такође се, будући је потврђено и голооточким искуством, врло добро зна да је дехидрирани човјек са онеспособљеним ендокриним системом, авитаминозом, кокошијим сљепилом, стално упаљеним декубитисима, са неиздрживом несаницом, глађу, премлаћивањем и до краја исцрпљујућим физичким радом, неспособан за размишљање и здраво резонување, а управо су такве људе хтјели организатори логора итд. итд.

У таквим новонасталим околностима, у нечувеним конкретним условима голооточког времена, пред лицем окрутних догађаја и старије генерације која их је дјелатно оличавала, стасале су генерације моје и наше младости, генерације готово дјечачких ратних скојеваца, а одмах затим матурско-бруцошких пругаша, кубикаша и врандукаша, генерације надахнуте новим преображајима и свијетлим хоризонтима будућности, генерације за које је побједоносна Земља Совјета са њеном Црвеном армијом била земља највиших идеала, земља највећег замаха, полета и рада за добро човјека и свих људи подједнако, земља космополских покољења и њиховог пута у нови живот, земља Павла Власова, Павла Корчагина, Зоје Космодемјанске и Олега Кошевоја, земља Пушкина, Јесењина, Мајаковског, Горког, Шолохова... земља велике Русије, наше Волге - необухватна земља велике будућности. Биле су то генерације пјесме и рада: "Ми градимо пруге, ал' нам није доста, ми хоћемо Београд да буде ко Москва". Вјеровали смо

у идеју "јер је она свјетлост памети, жар срцу. Отми човјеку идеју и он није друго него проста живина", каже Бјелински.

Водеће гесло у лектури тих првих поратних генерација гласило је: "Ми смо социјалисти. То значи да смо непријатељи приватне својине која разједињује људе, наоружава их једне против других, ствара непомирљиви сукоб интереса, лаже трудећи се да прикрије или оправда то непријатељство и квари људе лажима, лицемјерјем и мржњом. Ми кажемо да је противљудско оно друштво које види у човјеку само оружје за своје богаћење, оно нам је туђе, ми се не можемо помирити с његовим дволичним и лажним моралом; цинизам и суровост његових односа према личности нама су мрски, ми ћемо се борити против свих облика физичког и моралног поробљавања човјека од стране таквог друштва, против свих система раздвајања људи ради користољубља... Павле је, усправан, висок, стајао чврсто и снажно, пружао према њима руку (према судском вијећу - П.Р.) и полугласно али разговорјетно говорио: 'Ми смо револуционари и бићемо то све дотле док једни буду заповиједали, а други само радили...'" (М. Горки, *Мајми*, говор Павла Власова на суду, Просвета, Београд 1988, стр. 297-300).

А Корчагин каже: "Најдрагоцјеније што човјек има - то је живот. Живот се једном живи и треба га проживјети тако да те касније не би душа бољела због бесциљно проживљених година, да не би изгарао од срамоте због своје подле и ништавне прошлости и да би умирући могао рећи: читав мој живот и све моје снаге биле су посвећене ономе што је најљепше на свијету - борби за ослобођење човјечанства. Треба живјети животом пуним динамике. Јер нека подла болест или нека трагична случајност твој живот могу прекинути".

" - Ја сам, мамо, дао себи ријеч - нема миловања док на читавом свијету буржује не уништимо. Шта, дуго чекати, велиш? Не, мамо, неће се буржуј дуго одржати... Једна ће република бити за све људе, а вас, старице и старце, радне људе - све у Италију, тамо је топлина, земља поред самог мора. У тој земљи, мамо, зиме никад нема. Смјестићемо вас у буржујске дворце, и ви ћете на сунцу да гријуцкате своје старачке кости. А ми ћемо у Америку - да буржује дотучемо". (Николај Островски, *Како се калио челик*, ријечи Павла Корчагина, Сарајево 1976, стр. 228, 229).

Умни младић Олег Кошевој "стајао је пред фелдкомандантом Клером, стајао је пребијених руку, упалих образа, усљед чега су се још оштрије истицале његове јабучице. Коса на сљепочницама била му је потпуно сиједа, али његове крупне очи испод златастих трепавица гледале су јасним изразом, јаснијим него икад".

"Пред Клером огрезлим у убиствима - јер ништа друго није ни умιο да ради у животу - стајао је не шеснаестогодишњи дјечак, већ млади народни вођа, који је јасно видио не само свој пут у животу већ

и пут свога народа међу осталим народима и пут цијелог човјечанства. И он је говорио:

" - Ви нијесте страшни - ви сте већ разбијени и осуђени - страшно је оно што вас је родило и рађа вас још и сада кад људи већ давно постоје на земљи и када су достигли тако сјајне висине у области мисли и рада... Зараза људождерства већ разједа не само душе појединаца него и душе цијелих народа, она угрожава опстанак човјечанства.... та зараза људождерства, страшнија од куге, разједаће свијет све догле док се богатствима свијета буду користили они људи који их нијесу створили, док неограничену власт над људима буду искоришћавали изроди човјечанства, који су у својим рукама усредсредили сва богатства свијета... Узалуд се та господа у снијежно бијелом рубљу нада да ће умаћи испред суда историје. Умрљани крвљу, они већ стоје пред његовим суровим очима... Ја само жалим, што нећу више моћи да се борим у редовима свога народа и цијелог човјечанства за праведно и поштено уређење живота. Шаљем свој посљедњи поздрав свима који се боре за то!..." (Александар Фадјејев, *Млада гарда*, Ново покољење, Београд, 1947, стр. 594, 595).

Наглашавам, ови ликови били су узорни наше генерације матураната из школске 1947/48. године из чијих редова је највећи дио био изложен страдањима у голооточком времену. Интимно нам је била савршено блиска оцјена, која се, попут оне коју је о Рахметову у свом роману "Шта да се ради" казао Николај Гаврилович Чернишевски, недвосмислено може однијети и на ове младе, видовите и несебичне људе. А та оцјена гласи: "Да није њих, живот би се угасио, огрезао у трулеж... то је цвијет најбољих људи, то су покретачи покретача; то је со соли земљине". (Н.Г. Чернишевски, *Шта да се ради* - роман из живота нових људи, написан 1862-1863. године у затвору, превео М. Радичевић, издање књижаре Бор. Ј. Димитријевића, стр. 411, 412).

Ове поратне, у основи корчагинским идеалима усмјерене генерације, у многоме спремне на пожртвовање за опште добро народа, биле су трагично затечене провалијом 1948. године, односно годинама голооточног времена. Најприје, уопштено говорећи, депримиране, дубоко у својој искрености су осјетиле да се нешто крупно и судбоносно разломило и сломило иза њихових леђа, нешто што је теже од апсурда, нешто што подло и неодговорно затвара ширине и даљине, што скрађује и потамњује перспективе. Узнемирени, многи су јавно тражили одговоре, негодујући и протестујући. По својим средњошколским и студентским кружоцима, по скојевским активима и омладинским организацијама, иако су убрзо препознали начин понашања круте руке насиља, чинили су организоване покушаје отпора. Масовни узор су им били тек упознати, храбри и поносни актери "Младе гарде" Фадјејева. Понегдје су чак и својим илегалним организацијама давали њено име.

Но, у скорим рацијама, чији је тајанствени пулс и психолошки ритам уносио све већи страх, хапшен је и без трага одвођен све већи број младих људи, са којима се од тренутка хапшења па надаље непрестано, безобзирно и сурово поступало. На првим корацима живота, путевима Голготе депортовани су у пакао, у његов девети круг, из кога су их, мислећи да никада више неће окрилатити, пуштали на тзв. слободу као "препариране врапце", наравно заједно са онима старијима, неупоредиво искуснијима и прекаљенијима, који су у односу на њих жуто-кљунце више личили на "пуњене фазане". Теже од свих мука било им је то што су недужно доживјели подсмјех и изругивање својим младачким идеалима. За оне који се тих узвишених идеала, насупрот свих спознаја о бездушности бирократије и непробојности њене хијерархије, те фаталног каријеризма и харизме никада нијесу одрекли, прогони и блокаде никада нијесу престали. Такви су, као студенти, будући без стипендије, радили физички, најчешће као истоваривачи на жељезничким станицама. За њих је увијек остала на снази пословична оцјена - "залуду се истичу". Као сумњиви, стално су били под контролом, а каткад и хапшени. У полицијском третману били су то углавном познати тзв. непоправиви "русофили".

Тајне о злочинима голооточког времена чуване су са особитом строгошћу и сви они који су се усуђивали да било на који начин нешто кажу о њима били су кажњавани и прогањани. С друге стране, како то посве основано констатује проф. др Милорад Перовић, "ван сваке је сумње да су прогони ибеоваца дуго и темељно припремани. На такав закључак", каже Перовић, "упућују бројне околности, нарочито искази оних који у каснијем слиједу догађаја нијесу подржали југословенски партијски врх. Објективно на то упућује релативно дуги протекли рок - од момента искрслог сукоба, па до примјене репресивних мјера државе. То вријеме је коришћено за договоре о начину поступања са неистомишљеницима, од пријављивања до режима извршења. Униформан начин поступања у свим крајевима Југославије, уочљиво присуство института инквизиционе процедуре и њихова доминирајућа улога у цјелокупном третману, провоцирају на закључак да су главни планери и идејни зачетници масовних прогона политичких неистомишљеника, у бурним педесетим годинама наше недавне прошлости, били они људи југословенског партијског и државног врха који су у свом развоју прошли кроз обавезни систем канонизације личности. Онај дио руководеће гарнитуре, одрастао у другачијем конфесионалном и социјалном окружењу, коме је био стран сав овај компликовани инструментариј насиља канонске провенијенције, са благонаклоношћу се опходио према том невиђеном терору, прозелитски га подстичући из наводно родољубивих побуда. Данас, као нешто што оптерећује савјест, настоје све те страхоте потиснути у заборав истичући да им те страшне појединости нијесу биле доступне". (Проф. др Милорад Перовић,

Проџони јерейника у њрошлостии и њроџони њолийичких њроџивника наше недавне њрошлостии, Зборник Правног факултета, бр. 22-24, Титоград, 1990, стр. 30.)

Ову веома значајну констатацију професора Перовића издвојили смо с посебним разлогом. Наиме, нијесу ли креатори аналитично разрађеног механизма обрачуна са ибеовцима имали довољно времена да за најмлађе затворенике пронађу неки други модел разрачунавања и репресије. Нијесу ли бар њих, најнедужније, могли изоловати толико да негдје у нашим горама сијеку дрва или граде шумске пруге, под условима, рецимо, строгог војничког живота. Свакако да јесу. А то што то нијесу хтјели, поред много чега другог, довољно рјечито говори на шта је Брозова врхушка била спремна. Рачунала је да ће од самљевене младости начинити добре послушнике и доушнике. Дијелом је у томе и успјела, али неупоредиво мање него што очекивала. Већим дијелом најмлађи страдалници су, и поред мученички изнуђене тзв. "ревизије става", схвативши о каквој се невиђеној масовној злочиначкој манипулацији људима ради, постали још упорнији противници аутократској и харизматској самовољи, често се и јавно ангажујући на разобличавању неистина и расвјетљавању табу тема. На примјере таквог отпора још увијек су релативно свјежа сјећања у нашој јавности. Памте се, прије свега, по жестокиим политичким кампањама против носилаца тога отпора, који су имали за циљ да их екскомуницирају, односно максимално онемогуће, примјењујући једновремено разне врсте репресије...

На крају, у промишљању питања и проблема које овдје расправљамо, оквирно желим да наведем неке мисли: прва је Тагорина - "Истина се не налази у чињеницама, већ у складу између чињеница"; другу је казао Тургењев - "Истина која није изречена у право вријеме гора је од лажи"; Горки је рекао да су "полуистине горе од лажи", а Конфучије да "истина не чини човјека великим, него обратно, човјек чини истину великом".